

VŠUDE SAMÁ LEŽ

Konspirační teorie a podobné kratochvíle

Nahá pravda

V ráji, jak si pamatujeme, byli lidé nazí, a nestyděli se. Teprve po pádu do hříchu, teprve až když je navedl had a oni pojedli ze stromu poznání dobrého i zlého, si uvědomili, že jsou nazí, a svou nahotu skryli. Podle tohoto gesta však Bůh poznal, že ti, jež stvořil, přestoupili jeho příkázání. Za svou nahotu se stydí jen ten, kdo umí rozlišit dobro od zla. Ale proč vlastně? Je zlo nahé nebo nahota zlá?

Náš vztah k nahotě stále utváří biblický příběh, i když jeho přesné znění si třeba už nemusíme vybavovat. Zatímco pro jedny je na odiv vystavovaná nahota výrazem hříšnosti, jež nás stála ráj, druzí v přirozeném a uvolněném vztahu k nahotě spatřují jisté obnovení rajskeho stavu, když už ne v zahradě Eden, pak alespoň v Anglické zahradě. Mimo tyto protichůdné atributy je nahota, tedy obnažené či částečně obnažené tělo, ve světě zaplaveném lákadly lákadlem z nejlákavějších, a nic na tom nedokázala změnit ani inflační prezentace nahé kůže v reklamě a filmu, na plážích a na internetu, v divadle a ve světě umění. V čem spočívá neutuchající fascinace nahotou v liberální společnosti, která nás už dávno přehltila vším, co se ukázat dalo?

Nahota, a právě to ukazuje biblický příběh, se dotýká ústředního motivu lidského sebeuvědomování: našeho vztahu k přírodě. Nahé tělo je

přirozené tělo, to, co je z něj vidět, je člověk ve stavu své živočišnosti. Nebyli to nejhorší exegeti, například W. F. Hegel, kteří ve vyhnání z ráje spatřovali rozchod člověka s přirozenou bezprostředností a jeho vstup do říše kultury, rozumu, techniky a civilizace. Být člověkem znamená zahalit svou přirozenost, zakrýt svou obnaženost, ochránit svou kůži nepokrytou chlupy, učinit přítrž své živočišnosti. Proto autoři knihy Genesis správně rozpoznávali souvislost mezi poznáním a tělesným studem: pouze bytost, která ve svém vědomí již přesáhla přirozené podmínky své existence, se může, ba musí za tuto přirozenost stydět. A tak bude nahé tělo představovat nepřístupnost té přirozenosti, jíž je člověk vydán na milost a nemilost, ale už jí na milost a nemilost být vydán nechce – alespoň ne vždy.

Nahota – a tím tak fascinuje – je vykázána do oblastí, v nichž lze ještě poskytnout prostor živočišnosti: do soukromé a intimní sféry. Nahota se proto silně asociuje s erotikou a sexualitou, vidět člověka nahého znamená uvědomit si, že je ovládán tělesností, pudem, touhou, jež se vymyká jakékoli racionální kontrole, veškeré civilizační zdrženlivosti. Stydět se za své pohlavní orgány neznámá vidět v sexu ztělesnění hříchu, jak se možná domnívali naivní čtenáři knihy Genesis, nýbrž přiznání, že přes veškeré úsilí se v našem těle přece jen skrývá cosi nezvladatelného. Bývá zpravidla lepší to před cizíma očima skrýt.

Není nahota jako nahota. Svlečená horní část těla zemědělského dělníka sděluje něco jiného než obnažená ňadra mladé ženy na pláži. Fascinace nahotou a její skandálnost je propojena s jejím významem pro intimní tělesné funkce. Funkční nahota na správném místě je neproblematická, holé nohy nebo horní část paží ruší nejvýš tehdy, když porušují etiku. Muž v šortkách na operu nepatří, ale někde venku to lze klidně přejít. To, co vyvolává u veřejnosti dvojnásobný zájem o nahotu, je ono naznačované nebo demonstrativní odhalování zejména těch částí těla, jež symbolizují touhu a sex. A to nejen proto, že veřejný prostor není vhodným místem pro intimní signály, ale především proto, že i erotično samo má velmi ambivalentní poměr k úplnému obnažování.

Erotično žije z gest odhalování, která vědí, že interakce mezi odhalováním a zahalováním nejenom strukturuje touhu ve faktickém smyslu, ale že smyslné přitažlivosti propůjčuje filozofickou důstojnost. Vždyť také pravdu si Západ představoval jako ženu, jež čeká, až bude odhalena, ale žádostivým pohledům člověka bažícího po poznání se nikdy zcela nevystaví. Nahá

pravda proto také vždy reprezentuje poznání, jehož bychom zůstali za určitých okolností raději ušetření. Pravda, jak si jednou poznamenal Friedrich Nietzsche, je ohavná; my však máme umění, aby nás tato pravda nezničila. A právě z toho důvodu také zahalujeme – s většími či menšími ambicemi – svá těla.

V souhře bytí a zdání zaujímá proto estetika zahalování ústřední roli. Leckterá móda – vzpomeňme třeba na dekolty či chrániče ohanbí za renesance – může zdůrazňovat sexuální signály těla, zároveň tím ale také předstírat smyslnost, která ve skutečnosti nedostojí tomu, co oděv slibuje. Před takovým zklamáním ochrání zahalení, jež už nijak nedovolí usuzovat na kontury, sexuální charakteristiky nebo dokonce vzhled nahé kůže. Ke striktním pravidlům zahalování přivedla nejedno náboženství zřejmě nejenom pruderie a přepjatý pocit studu, ale také uchování těla jako určitého tajemství, jež odkrývat téměř nikomu nepřísluší – a platí to pro mnišskou kutnu stejně jako pro burku muslimské ženy.

Erotično samo je do značné míry hrou skrývání a odkrývání pravd; pohledu náhodně či záměrně vystavený kousek kůže, který umožňoval víc vytušit než spatřit, byl dlouho považován za ten nejsmyslnější moment v dynamice erotických setkání. Nikde proto není krize erotiky patrnější než v dominanci čisté nahoty bez příkras vystavované na odiv. Kultury nahoty jsou kulturami bez erotiky. Ten, kdo už před prvním setkáním najde na svém chytrém telefonu nahou fotografii vytoužené osoby, je ušetřen nutnosti napřed s rostoucím napětím odhalovat cosi skrytého. V těsném propojení nezakrytě demonstrované nahoty se sexuální touhou mizí všechny nuance, které kdysi erotično charakterizovaly, ale zároveň mu svou význačností propůjčovaly jistou nebezpečnost. Nahota sugeruje onu jednoznačnost, po níž naše přítomnost, která se odnaučila zacházet s význačnostmi, tak prahne.

Ale i ono jen zdánlivě osvětlené gesto, jež nahotu prohlašuje za neproblematický stav přirozenosti a otevřeně ji propaguje, škrtá tělo jako možný objekt touhy. Svědčí o tom nudistické kultury raného dvacátého století a z nich odvozená navýsost prudérní nudistická estetika. Takto jistě odpadají všechny ochranné vrstvy, ale zároveň je víc než zřejmé, že nahé, dennímu světlu vystavené tělo už nemůže ani nesmí být erotickým stimulem. Pro tyto situace odsexualizované nahoty – jiným příkladem mohou být neoblečená potící se těla v sauně – proto platí přísný režim zkroceného

pohledu. Jakkoli to může znít paradoxně, na pláži by mezi tělem zahaleným do burkini a tělem zcela bez oděvu nebyl žádný rozdíl: obě unikají erotickému pohledu.

Veřejná shromáždění naháčů nadto vyjevuje jedno nepříjemné tajemství: průměrné nahé lidské tělo je totiž spíše nepohledné. Skrývat je před pohledy druhých lze hodnotit i jako projev zdvořilosti a ohleduplnosti. Adam a Eva s nakousnutým jablkem ze stromu poznání možná spatřili nejen to, že jsou nahí, ale třeba také zjistili, že jsou vlastně oškliví. Provokace neoblečeného lidského těla spočívá v tom, že skutečně je vidět a těšit se jím můžeme jen tam, kde nás jeho krása dokáže smířit s pravdou jeho nahoty. Takového štěstí se nám však dostává většinou jen zřídka.

Zranitelná fakta

Takže žijeme v době postfaktické, dočítáme se. Populisté mohou bez zábran šířit lži, jejich přívrženci to vědí, a přesto, anebo právě proto jásají. Milovník pravdy se děsí, zvláště když on sám, jak lze vyčíst ze zděšených komentářů o *post-truth politics*, přece vyrůstal v době, kdy pravda v politice byla ještě rozhodující kategorií a voliči se řídili podle lepších, fakta respektujících argumentů.

Samozřejmě že tato do minulosti promítaná idyla je falešná. V politice se vždycky hlalo a přívrženci této politiky to s pomrkáváním vždycky schvalovali. Ze lží, kterými Colin Powell, Tony Blair a George W. Bush krášlili svá válečná dobrodružství, jež až dodnes stála tisíce lidských životů, nebyly vyvozeny žádné důsledky; a jak říkal Jean-Claude Juncker, který se s oblibou vydával za mravní autoritu: „Když jde do tuhého, je nutno lhát.“ Už jsme na to zapomněli? A když šlo o to, vytvořit příznivou atmosféru pro uprchlíky, nezdráhala se ani takzvaná solidní média, zcela v rozporu s fakty, blouznit o dobře vzdělaných ženách a mladých lékařích, kteří nyní proudí do země.

Ale nehledě na to: Netěší se postfaktický postoj už dlouhou dobu značně oblibě právě v progresivních kruzích? Připomeňme si atraktivitu konstruktivismu, který pravdu považoval za výmysl lháře, nebo za nonšalanci, s níž se v genderových debatách ignoruje a do pravicově konzervativního kouta odsouvá připomínka biologických fakt. Nová kultura univerzitních kampusů, kde se to hemží mikroagresemi a *trigger warnings*, žije z toho, že

fakta neznamenaají nic, zato pocity a nastavení dotyčných vše. A vůbec: Není „znanost fakt“ považována v moderní pedagogice a didaktice už dlouho za cosi postradatelného, ba přímo škodlivého, jelikož mladé mozky nesmějí být v žádném případě přetěžovány věděním, když přece jde o kompetence a emoce? Teze, že už není potřeba nic vědět, protože *digital natives* si bez tak mohou všechno *vygooglovat*, byla jednou z těch zničujících reformních pedagogických idejí, které se teď začínají trpce vymstívat.

Nicméně: Mezi postfaktickou politikou a postfaktickou vědou a její didaktikou existují zásadní rozdíly. Je možné, že v době sociálních médií a jejich filtračních bublin jde politikům lhaní snáz, aniž to příznivce a potenciální voliče uráží; ale volby v demokracii nikdy nebyly příležitostmi pro rozhodování o míře pravdy. V politice nejde o otázky pravdy, nýbrž o otázky moci. Na rozdíl od vědy. Pro tu je hledání pravdy regulativní vůdčí zásadou. Pokud se toho zřekne, protože všechno je konstrukce nebo výraz nespravedlivých poměrů, vzdá se sebe samé jakožto vědy. Pokud se z ideologických nebo morálních důvodů suspenduje koncept vědecké racionality, je to mnohem vážnější a také nebezpečnější než tlachání toho nebo onoho kandidáta ve volbách. Lži v politice patří takřkajíc k řemeslu, pravda se musí podřídít stranické linii. Ve vědě však i dobře míněná lež sabotuje myšlení samo.

Samé lži

I dobří lidé lžou. Kdo by to byl řekl! Zděšení, které zavládlo v kulturních rubrikách po odhalení mnohokrát oceněného novináře časopisu *Spiegel* Claase Relotiusa jako falzifikátora, bylo buď dobře hrané, nebo bezmezně naivní. Samozřejmě že lžou i dobří lidé, zvlášť tehdy, když se zdá, že skutečnost odporuje ideám dobra. Toto mísení faktů a fikcí určitě není nové, ale přece jen nám poskytlo možnost vznést tu či onu zajímavou otázku.

Smějí například básníci lhát? To je mi otázka. Nejenže smějí, on je to dokonce jejich chleba. Poetická fikce, která může vzniknout v útrobách jazykových uměleckých děl i mimo ně, generuje ovšem svá vlastní kritéria pravdy. K výsledkům jedné velmi staré debaty o estetické pravdě patří poznatek, že pravda může nabýt dokonce podobu lži – tak jako ostatně naopak v podobě pravdy dokáže uspět politická lež. Přece jen trochu udivuje, že o povinnosti

literatury k pravdě se dnes hovoří tak, jako bychom žili v nějaké politicky korektní redukované formě platonského státu, z něhož měli být básníci kvůli svému bezuzdnému vymýšlení, jak známo, vypuzeni.

Možná bychom si měli v této souvislosti připomenout aforismus Friedricha Nietzscheho, který zní takto: „Čekají nás důležité objevy, pojme-li pro jednu umělce jako podvodníka.“ A bylo to na rozdíl od dneška míněno nikoli ve smyslu morálního odsudku, ale jako chvála. Podvod je metoda poznání. Nietzscheho kolega Søren Kierkegaard to vyjádřil jasně: K pravdě je třeba dovést lidi klamem.

A vůbec ten Nietzsche. Je to myslitel našich dnů. „Říkat, jak to je.“ S tímto krédem Rudolfa Augsteina hodlal *Der Spiegel* kající a se skřípějícími zuby provozovat sebekritiku a upomenout se na své staré ideály, pošpiněné nyní jednou jeho vycházející hvězdou. Raději měli ten patos nechat být, protože tuhle maximu se ještě nikdy nepodařilo naplnit. Nikdo nemůže říct, jak to je – ani empirické vědy.

Jazyk sám o sobě, a to bylo nepřekonatelné zjištění mladého Nietzscheho, je vždycky zkreslením skutečnosti. Každé slovo je zkratka, každá věta výklad, každý jazykový obraz básnická fikce, každý popis v nejlepším případě přibližnost, ne-li rovnou výmysl. A přitom nejde o klasickou lež, kdy někdo říká opak toho, co sám považuje za pravdu. Vždyť u všech těch současných skandálů jde o teze a texty vycházející z upřímného přesvědčení. Ale abychom ještě jednou citovali Nietzscheho: „Veškerá přesvědčení jsou nebezpečnější nepřátelé pravdy než lži.“

Znamená to snad, že bychom měli zanechat rozlišování mezi pravdou a lží, mezi fakty a fikcí a prohlásit vše za básnickou imaginaci? Ani v nejmenším. Velmi záleží na tom, za jakých podmínek, v jakých souvislostech, s jakými prostředky, s jakými záměry, s jakými postranními úmysly se onoho nedokonalého přibližování ke skutečnosti chopíme. Přinejmenším by si měl být člověk vědom omezenosti a nedostatečnosti svých prostředků. A snad bychom i politickému oponentovi mohli přiznat, že se svým přesvědčením nechává strhnout k podobně nevraživým postojům vůči pravdě jako my sami. K tomu by však bylo zapotřebí velkodušnosti – jenže to bychom dnes žádali příliš mnoho. Ale minimálně není ve světě samých lží na místě dávat najevo morální převahu.